

Shaxsning ontogenetik rivojlanish muammosi L.S. Vygotskiy talqinida

Mamayusupova Iroda Xamidovna

Qo'qon davlat universiteti

Pedagogika fakul'teti psixologiya kafedrası
katta o'qituvchisi psixologiya fanlari nomzodi

Tel:(91)1404247

e-mail: irodamamayusupova7777@gmail.com

Ushbu maqolada inson shaxsining ontogenetik rivojlanishi psixologiya fanining markaziy muammolaridan biri sifatida yoritilgan. Muallif L.S. Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasiga asoslanib, shaxs rivojlanishining biologik, behavioristik va ijtimoiy-madaniy yondashuvlari tahlil qilinadi. Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan **"yaqin rivojlanish zonasi"**, **til va muloqotning rivojlanishdagi roli**, hamda **faoliyat orqali psixik shakllanish** tushunchalari izchil ochib berilgan. Maqolada shuningdek, Vygotskiy g'oyalarining zamonaviy ta'lim tizimida — ayniqsa, inklyuziv, interfaol va konstruktivistik yondashuvlarda — qo'llanilish imkoniyatlari ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, sotsiokultural nazariya shaxsning ijtimoiy mohiyatini anglash, individual yondashuvni shakllantirish va har bir bolaning rivojlanish salohiyatini ochib berishda muhim ilmiy asos sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ontogenez, sotsiokultural nazariya, yaqin rivojlanish zonasi, til va muloqot, faoliyat, shaxs rivojlanishi, L.S. Vygotskiy.

Inson shaxsining rivojlanishi psixologiya fanining eng muhim va murakkab yo'nalishlaridan biridir. Ontogenez — bu insonning butun hayoti davomida individual rivojlanish jarayonidir. Psixologiyada bu tushuncha nafaqat biologik o'sishni, balki psixik funksiyalar, shaxsiy xususiyatlar, ijtimoiy munosabatlar va ongning shakllanishini ham o'z ichiga oladi.

L.S. Vygotskiy o'zining sotsiokultural nazariyasi orqali ontogenetik rivojlanishga yangi, ilmiy asoslangan yondashuv olib kirgan. Uning fikricha, inson shaxsi biologik emas, balki ijtimoiy-madaniy muhit ta'sirida shakllanadi. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi", til va muloqotning roli, madaniy belgilar va faoliyat orqali rivojlanish kabi tushunchalari bugungi zamonaviy psixologiyada ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Mazkur maqolada Vygotskiyning shaxs rivojlanishiga oid qarashlari, ularning psixologik maktablar doirasida tutgan o'rni va zamonaviy ahamiyati tahlil qilinadi.

1. Ontogenetik rivojlanish: tushuncha va asosiy yondashuvlar

Ontogenez (yunoncha "ontos" – mavjudlik va "genesis" – paydo bo'lish) – bu individning tug'ilishdan boshlab hayoti davomida bosqichma-bosqich rivojlanish jarayonidir. Bu tushuncha faqat biologik o'sish emas, balki insonning psixik, ijtimoiy va madaniy shakllanishini ham anglatadi.

Psixologiyada ontogenezga uchta asosiy yondashuv mavjud:

1. Biologik yondashuv — rivojlanish genetik va fiziologik asosda amalga oshadi.
2. Behavioristik yondashuv — rivojlanish tashqi stimullar va shart-sharoitlarga javoban shakllanadi.
3. Sotsiokultural yondashuv — rivojlanish ijtimoiy muhit, madaniyat va til orqali amalga oshadi. Aynan ushbu yo'nalish Vygotskiy nomi bilan bog'liq.

2. L.S. Vygotskiy va sotsiokultural rivojlanish nazariyasi

L.S. Vygotskiy (1896–1934) rus psixologiyasi tarixidagi eng muhim figuralardan biridir. U shaxs psixikasining shakllanishini jamiyat va madaniyat bilan bevosita bog'laydi. Vygotskiyga ko'ra, psixik rivojlanishning asosi bu - faoliyat, til va madaniy vositalar orqali amalga oshadigan ijtimoiy o'zlashtirishdir.

Uning asosiy g'oyalari quyidagilardan iborat:

- **Yaqin rivojlanish zonasi (ZPD):** bolaning hozirgi mustaqil bajarishi mumkin bo'lgan faoliyat bilan kattalar yoki tajribali yordamchilar yordamida bajara oladigan faoliyat oralig'i.
- **Til va muloqot:** psixik rivojlanishning asosiy vositasi.
- **Ichki va tashqi faoliyat:** bola avval faoliyatni tashqi muhitda bajaradi, keyinchalik esa bu faoliyat ichki, aqliy shaklga o'tadi.

3. Yaqin rivojlanish zonasi va ta'lim jarayoni

Vygotskiy tomonidan kiritilgan "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasi pedagogika va ta'lim sohalarida inqilobiy ahamiyatga ega bo'ldi. Bu tushunchaga ko'ra:

- Bola rivojlanishini baholashda faqat hozirgi imkoniyatlariga emas, balki potentsial imkoniyatlariga ham qarash lozim.
- O'qituvchi bolaning ZPDsini aniqlab, unga mos yordam va qo'llab-quvvatlash ko'rsatishi kerak.
- ZPD doirasida faoliyat bolaning mustaqil rivojlanishiga turtki beradi.

Bu yondashuv, ayniqsa, differensial ta'lim, inklyuziv ta'lim va shaxsga yo'naltirilgan metodikalar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

4. Faoliyat va tilning rivojlanishdagi o'rni

Vygotskiy psixik rivojlanishda tilning o'rniga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha:

- Til — bu fikrlash vositasi.
 - Bola til vositasida reja tuzadi, o'z xatti-harakatlarini boshqaradi.
 - Ijtimoiy muloqot orqali bola yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradi.
- Bola avval tilni tashqi muloqot vositasi sifatida ishlatadi, so'ngra bu nutq ichki monologga aylanadi. Shu tarzda, til bola tafakkurining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

5. Vygotskiy nazariyasining zamonaviy ahamiyati

Bugungi kunda Vygotskiy g'oyalari:

- Inklyuziv ta'limda (nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda),
- Interfaol ta'lim metodlarida,
- Konstruktivistik ta'lim yondashuvlarida,
- Rivojlantiruvchi o'yinlar va trening dasturlarida кенг қўлланилади.

Zamonaviy pedagoglar ZPD orqali har bir bolaning rivojlanish salohiyatini baholaydi va unga mos metodlarni tanlaydi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshiradi.

Xulosa

L.S. Vygotskiyning shaxs ontogeneziga doir nazariyalari psixologiyada yangi bosqichni boshlab berdi. Uning sotsiokultural rivojlanish nazariyasi, yaqin rivojlanish zonasi tushunchasi, til va faoliyatning roli haqidagi g'oyalari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ushbu yondashuv inson shaxsining ijtimoiy mohiyatini chuqur anglash, ta'lim jarayonida individual yondashuvni shakllantirish hamda har bir bolaga o'z imkoniyatlari doirasida rivojlanish imkonini yaratishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. "Psixologiya va madaniyat". Moskva, 1934.
2. Leontyev A.N. "Faoliyat, ong va shaxs". Moskva, 1977.
3. Elkonin D.B. "Bola rivojlanishining psixologik asoslari". Moskva, 1989.
4. Bojovich L.I. "Shaxs rivojlanishining psixologiyasi". Moskva, 1976.
5. Jalolov J.J. va boshqalar. "Umumiy psixologiya". Toshkent: O'qituvchi, 2019.
6. Kozlov N.V. "Razvitie lichnosti v usloviyax sotsialnoy sredy". Moskva, 2001.
7. www.vygotsky.msk.ru – Vygotskiy arxiv materiallari.